

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННІЙ ПОРУБЦІ ЛІСУ SPECIFIC ISSUES TO PREVENT ILLEGAL FELLING

Белей О.В., студент II курсу магістратури

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану злочинності, пов'язаної з незаконною порубкою лісу, її причин, умов і чинників, які впливають на динаміку поширення. Проаналізовано статистичну інформацію про рівень вирубки лісу, визначено ступінь латентності злочинності, пов'язаної з незаконною порубкою лісу. Досліджено організаційно-управлінські, економічні та виробничо-господарські чинники, які найбільше впливають на динаміку та поширення незаконної вирубки лісу. Проаналізовано дослідження міжнародних організацій із визначення ролі транснаціональних корпорацій деревообробної галузі в розвитку та поширенні лісової злочинності. Вказано на особливу роль корупції, яка сприяє поширенню злочинності, пов'язаної з незаконною вирубкою лісу, адже вона здійснюється на всіх рівнях управління, контролю за лісгосподарською діяльністю та у сфері охорони лісів. Звернено увагу на основні суб'єкти, які вчиняють злочини у сфері незаконної лісозаготівлі, а саме на державні спеціалізовані лісгосподарські підприємства, та чинники, що змушують останніх вдаватися до незаконної господарської діяльності. Розглянуто питання лісової злочинності не лише в аспекті внутрішньодержавної проблеми у сфері запобігання та протидії незаконній вирубці лісу, але і в аспекті співробітництва з державами – імпортерами деревини з України, їхньої неефективної політики із протидії потраплянню на власні ринки продукції, яка є незаконною або отримання якої не відповідає нормам національного законодавства і нормативно-правовим актам Європейського Союзу. Запропоновано шляхи запобігання злочинності, пов'язаної з незаконною порубкою лісу, вказано на необхідність взаємодії між Україною та іншими державами у сфері контролю за законністю деревини, яка потрапляє на їхні ринки; доведено нагальність співпраці у країні між державними органами, місцевим самоврядуванням і громадськими активістами у питаннях контролю за діяльністю суб'єктів господарювання з метою збереження лісу для майбутніх поколінь, відповідального ставлення у процесі використання природних ресурсів загалом.

Ключові слова: злочинність, незаконна порубка лісу, запобігання злочинності, причини та умови злочинності, лісова злочинність.

The article is devoted to the study of the current state of criminality related to illegal logging, its causes, conditions and factors that affect the dynamics of distribution. The article analyzes statistical information of the level of deforestation, determines the level of latency of criminality related to illegal logging. The organizational-managerial, economic and production-economic factors which influence the most on the dynamics and spread of illegal deforestation are researched. The research of international organizations about the role of transnational corporations in the woodworking industry in the development and spread of forest crime is analyzed. The special role of corruption, which effects of spreading of crime related to illegal logging, is pointed out, as it is carried out at all levels of management, control over forestry activities and in the field of forest protection. Attention is paid to the main entities that commit crimes in the field of illegal logging, namely the specialized state forestry enterprises and the factors that force them to engage in illegal economic activities. The problem of forest crime is considered not only in terms of domestic problems in preventing and combating illegal logging, but also in terms of cooperation with countries importing timber from Ukraine, their ineffective policy to combat the entry into their markets of products that are illegal or inconsistent with the norms of both national legislation and regulations of the European Union. Ways to prevent crime related to illegal logging are suggested, the need of cooperation between Ukraine and other countries in the field of control over the legality of timber entering their markets and cooperation within the country, between government agencies, local governments and civil society activists is indicated issues of control over the activities of economic entities for the preservation of forests for future generations, a responsible attitude in the use of natural resources in general.

Key words: criminality, illegal deforestation, criminality prevention, causes and conditions of crime, forest criminality.

Постановка проблеми. Лісові ресурси будь-яких держав є обмеженими та потребують відповідального ставлення до їх використання. Україна в цьому плані не є винятком, а тому запобігання та протидія незаконній вирубці лісу є не лише пріоритетним завданням, але й необхідністю заради збереження лісу для майбутніх поколінь. Згідно з твердженнями багатьох науковців обсяги знищення та розкрадання лісових ресурсів у нашій державі останніми роками набули масштабів екологічного лиха [1, с. 161]. Словосполучення «екологічне лихо» якнайкраще характеризує ситуацію, що склалась у сфері лісгосподарської діяльності, та відображає високий рівень незаконної порубки лісу, що в результаті призводить до різноманітних природних катастроф. Дослідження причин, умов і чинників, які сприяють поширенню злочинності, пов'язаної з незаконною порубкою лісу, дає змогу повністю розкрити кримінологічну характеристику цього негативного соціального явища та зрозуміти не лише певні аспекти, але його суть загалом. А визначення чинників злочинності дозволяє науково обґрунтувати певні рекомендації щодо шляхів запобігання її виникненню, розвитку та поширенню.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У кримінології дослідження злочинності, пов'язаної з незаконною порубкою лісу, здійснюється в контексті запобігання більш загальному явищу – екологічній злочинності. Серед науковців, які займалися вивченням деяких аспектів

незаконної порубки лісу, слід виокремити А.М. Бабенка, С.Б. Гавриша, А.П. Гетьмана, Б.М. Головкина, О.О. Дудорова, Т.П. Єгорову, О.В. Мельника, І.І. Митрофанова, О.В. Одерія, О.М. Пилипенка, Є.О. Письменського, Г.С. Поліщука, М.Ю. Попкова, О.В. Заїчко, С.М. Шершуна, А.М. Шульгу та інших. Однак деякі аспекти запобігання злочинності, пов'язаній із незаконною вирубкою лісу, особливо, що стосується ролі корупційних факторів та впливу великих транснаціональних корпорацій на поширення цього виду злочинності, потребують більш детального дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні окремих чинників, які мають найбільше значення для поширення злочинності, пов'язаної з незаконною порубкою лісу, та визначенні можливих шляхів нівелювання їхнього впливу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження злочинності, пов'язаної з порубкою лісу, слід розпочати з короткої характеристики сучасного стану цього явища в Україні. Згідно з висновками міжнародних експертів рівень незаконної порубки лісу в нашій державі може становити до 40% від загальної кількості заготівель деревини [2]. Також під час аналізу статистичної інформації Офісу Генерального прокурора України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної судової адміністрації України [3] стає зрозуміло, що з кожним роком рівень незаконної вирубки лісу тільки зростає, а ступінь латентності не знижується. Рівень незаконної порубки лісу відображений у табл. 1.

Рівень незаконної порубки лісу за 2013–2020 рр.

Показники	Роки							
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість зареєстрованих злочинів	982	1030	1487	2313	2276	2088	1961	2253
Кількість виявлених осіб	223	246	220	249	444	444	227	519

Окремо потрібно зупинитися на латентності злочинності, пов'язаної з порубкою лісу. Так, за результатами дослідження Ю.А. Турлової, 65,9% від усіх вчинених незаконних порубок лісу становлять злочини, факт учинення яких невідомий правоохоронним органам, у 34,1% випадків злочини не реєструються з вини правоохоронних органів. Тобто йдеться здебільшого про природну латентність [4, с. 196, 198]. Водночас О.В. Заїчко у своєму дослідженні вказує, що більшість експертів відносять незаконну порубку лісу до середньолатентних злочинів, та висловлює думку про те, що сам факт вирубування дерев в охоронюваних лісах і на інших територіях досить складно приховати, особливо зараз, в умовах використання електронних засобів моніторингу стану лісового фонду (зокрема, фотограмметрії та дистанційного зондування) [5, с. 62]. Можна погодитися з вищезазначеною думкою науковця, адже справді масову порубку лісу досить легко виявити. Так, згідно з даними звіту проекту «Лісова варта» тільки на землях запасу селищної ради с. Бережниця активістами та експертами було виявлено близько 2497 м³ вирубаного деревини [6]. У зв'язку з цим постає питання: які ж чинники сприяють поширенню цього виду злочинності в аспекті вирубування лісів у промисловому масштабі, результати якого важко приховати не лише від правоохоронних органів, але і від громадськості?

О.В. Заїчко визначає, що найбільший вплив на рівень і динаміку незаконної порубки лісу у сфері лісогосподарської діяльності має низка чинників, які складають ієрархічну систему, а саме: організаційно-управлінські, економічні, нормативно-правові, соціально-психологічні, криміногенні фактори [5, с. 84]. Однак потрібно звернути увагу на ті чинники, які, на нашу думку, сприяють незаконній рубці саме у промислових масштабах, що, на відміну від рубки для власних потреб, завдає державі колосальні збитки.

Серед організаційно-управлінських чинників важливе значення має монопольне становище Державного агентства лісових ресурсів України (далі – ДАЛРУ), оскільки така ситуація створює реальні можливості для впливу на господарську діяльність суб'єктів підприємницької діяльності, суперечить ринковим засадам ведення лісового господарства, перешкоджає розвитку економічної конкуренції [5, с. 88]. У ДАЛРУ досить повноважень та важлив впливу на здійснення кожного етапу лісогосподарської діяльності, оскільки його підрозділи одночасно виконують господарські, адміністративні, контролювальні та правоохоронні функції. На думку Б.М. Головкина, це дозволяє недоброчесним керівникам центральних і територіальних органів управління втручатися у фінансово-господарську діяльність державних сільськогосподарських підприємств, нав'язувати контрагентів і договірні відносини з окремими приватними компаніями, а також викривляти відомості про фактичні обсяги заготівлі деревини, обсяги продажу деревини через аукціони і за прямими зовнішньоекономічними контрактами та приховувати реальні доходи від господарської діяльності підпорядкованих підприємств [7, с. 54]. Такі широкі повноваження ДАЛРУ сприяють посиленню ролі корупційних факторів, що підтверджується експертами Всесвітнього фонду природи [2]. Вони у своєму дослідженні зазначають, що корупція в усіх органах, пов'язаних із охороною лісу, є одним із визначальних чинників поширення лісової злочинності.

До економічних факторів, які сприяють незаконній вирубці у промислових масштабах, слід віднести: а) монополію державних спеціалізованих лісогосподарських підприємств (далі – СЛП) на заготівлю деревини, яка взагалі виключає економічну конкуренцію у цій сфері; б) складний та непрозорий механізм ціноутворення та торгівлі лісоматеріалами і пиломатеріалами, виготовленими з них [5, с. 92]; в) зацікавленість у дешевій деревині з України на зовнішніх ринках, особливо транснаціональних та іноземних корпорацій у сфері виготовлення продукції з деревини, якій сприяє неналежний митний контроль за законністю переміщення лісоматеріалів через державний кордон України [7, с. 54].

Промислову заготівлю лісоматеріалів здійснюють лісогосподарські підприємства, тому важливе значення мають виробничо-господарські чинники. До них належать: по-перше, низький рівень фінансового забезпечення державних лісогосподарських підприємств і незадовільний рівень заробітної плати їхніх працівників; по-друге, наявність у керівників дискреційних повноважень, що дозволяє останнім вдаватися до укладення на власний розсуд із юридичними особами приватного права чи фізичними особами-підприємцями на економічно невідповідних умовах договорів оренди на користування лісовими ділянками, договорів підряду щодо здійснення рубок, перевезення лісоматеріалів тощо [7, с. 55]. Загалом така ситуація сприяє тому, що юридичні особи приватного права, зокрема представники великих міжнародних компаній, можуть здійснювати вплив на керівників державних СЛП із метою отримання доступу до дешевої деревини.

Отже, перелічені чинники поширення злочинності, пов'язаної з порубкою лісу, характеризують слабкість системи загалом та відсутність будь-яких ефективних механізмів і заходів з охорони лісу. Під час їх аналізу можна дійти висновку, що на різних рівнях управління, контролю за лісогосподарською діяльністю та реалізації функцій охорони лісу створені умови, котрі якнайкраще сприяють поширенню цього виду злочинності, особливо роль в такому процесі відіграють корупційні фактори. Вигідна зазначена ситуація лише окремим юридичним особам приватного права і міжнародним компаніям, яким необхідно отримувати у великій кількості дешеву деревину для здійснення своєї господарської діяльності.

Крім того, Ю.О. Левченко вказує, що порубка лісу в промислових масштабах без підтримки органів влади була б неможливою [8, с. 135]. Великий бізнес завжди прагне залучитися підтримкою влади, зокрема й у галузі лісового господарства. Тому особливу увагу потрібно звернути саме на роль великих міжнародних компаній у поширенні злочинності, пов'язаної з незаконною порубкою лісу. Так, згідно з дослідженням британської організації Earthsight декілька великих європейських компаній у галузі деревообробки зацікавлені в деревній сировині з України. У цьому дослідженні було виявлено декілька ланцюгів постачання деревини незаконного походження з України, що допомогло викрити розгалужену мережу фірм-посередників на європейському ринку, що скуповують українські лісо- і пиломатеріали для великих компаній деревопереробної промисловості. Серед них: австрійський лісопильний концерн Holzindustrie Schweighofe, румунське дочірнє підприємство компанії JAF Group

(лідер оптової торгівлі деревиною у Центральній Європі), Egger (другий у світі за величиною виробник дерев'яних панелей), польська целюлозна фабрика, що працює під керівництвом International Paper (найбільшої у світі паперової компанії), та багато інших [9, с. 6–7].

Дослідники Earthsight звітують і про недовість ухваленого у 2013 р. Європейським Парламентом Регламенту, який мав на меті завадити імпорту лісоматеріалів потенційно нелегального походження. Це виявляється у підриві незалежності «сертифікації» лісів із боку Лісової опікунської ради (FSC). Навіть дії з боку нашої держави не призвели до відчутних результатів. Лише за 4 роки дії мораторію на порубку лісу, який був прийнятий в Україні, експорт деревини до Європейського Союзу зріс на понад 75% [8, с. 135]. Особливу роль у процесі вироблення заходів запобігання злочинності, пов'язаній із порубкою лісу, відіграє корупція на різних рівнях прийняття рішень та реалізації державної політики щодо охорони лісів. У тому ж дослідженні організації Earthsight зазначено, що «корупція щодо лісоматеріалів в Україні дуже поширена і починається від окремих лісників та закінчується найвищими посадовцями Держлісагентства». Основними порушниками законодавства у сфері охорони лісів виступають державні СЛП, а головним засобом протиправних дій є незаконна санітарна рубка [9, с. 32]. Саме вона дозволяє здійснювати порубку лісу, прикриваючи цей процес діями, які ніби відбуваються в межах законодавства. Проте інколи незаконна санітарна рубка здійснюється в такій кількості, що переростає в масову вирубку лісу, яка за своєю суттю не може бути законною і в розумінні людини з високою правосвідомістю є просто зневагою та безвідповідальним ставленням до лісу, природи загалом.

Розуміючи основні чинники, які сприяють поширенню злочинності, пов'язаної з незаконною рубкою лісу, ми можемо визначити певні шляхи або заходи запобігання, що дозволять зменшити рівень незаконної порубки лісу в промислових масштабах. Серед заходів загальносоціального запобігання потрібно акцентувати увагу на повній ліквідації монопольного становища ДАЛРУ та його підрозділів, необхідно відмовитися від централізованого управління лісовими ресурсами. У цій сфері доречно використати можливості державно-приватного партнерства, створити умови для рівної участі як державних, так і приватних лісогосподарських підприємств та забезпечити добросовісну конкуренцію між ними. Питання ведення лісогосподарської діяльності та охорони лісів мають розглядатися саме в аспекті розвитку сільських територій, як це відбувається у більшості країн Європи, а тому моніторинг раціонального використання лісів має здійснюватися на рівні не лише держави, але і територіальних громад із залученням громадських організацій та активістів.

Вирубку лісу не можна зупинити без обмеження можливостей щодо експорту деревини незаконного походження, її придбання, обробки і переробки промисловими підприємствами. Варто погодитися з О.В. Заїчко, що Україна повинна проводити незалежну політику і не скасовувати мораторій на вивезення деревини. Доцільно також запровадити тимчасовий мораторій на експорт деревини паливної (товарна позиція 4401 згідно з УКТЗЕД), що усуне можливості для маніпуляцій із митною класифікацією деревини в режимі незаконного експорту ділової деревини під виглядом паливної деревини [5, с. 138].

У сфері спеціального кримінологічного запобігання потрібно вжити такі заходи: 1) запровадити механізм постійного оновлення державного лісового кадастру, включити у нього ліси всіх категорій; 2) повністю заборонити суцільну рубку лісу, чітко визначити способи санітарної рубки лісу; 3) створити єдиний державний стандарт «контрольованої деревини», що включатиме перевірку законності джерела походження і ланцюгів постачання деревини, запровадити заборону на реалізацію лісоматеріалів за прямими контрактами [5, с. 138]; 4) залучити громадськість до обговорення запланованих заходів у сфері лісогосподарської діяльності та до участі у рейдових перевірках щодо дотримання вимог законодавства державними СЛП.

Держава також повинна приділити особливу роль співпраці з країнами – імпортерами нашої деревини, у сфері запобігання впливу транснаціональних корпорацій на поширення злочинності, пов'язаної з незаконною рубкою лісу. Україна та Європейський Союз мають вдосконалити механізми перевірки законності деревини, щоб бути впевненими, що міжнародні компанії куплятимуть «чисту» деревину. Як наголошують експерти з організації Earthsight, боротьба України проти корупції в лісогосподарстві не відбувається у вакуумі [9, с. 61]. Це залежить і від країн Європейського Союзу, які є найбільшим експортером української деревини, та від їхнього бажання припинити надходження незаконної деревини, отриманої корумпованим шляхом.

Висновки. На основі аналізу статистичних відомостей Офісу Генерального прокурора України та інформації, що міститься у звіті Всесвітнього фонду природи, можна дійти висновку, що злочинність, пов'язана з порубкою лісу, з кожним роком збільшує свої масштаби. Існує низка чинників, які сприяють такому поширенню, серед них деякі організаційно-правові, економічні та виробничо-господарські фактори, що, з одного боку, створили умови для поширення корупції на різних рівнях управління, контролю за лісогосподарською діяльністю, а з іншого – дозволили великим іноземним компаніям у сфері деревообробки скористатися цією ситуацією. Наразі, у період екологічних викликів, які стоять перед різними державами світу, Україна повинна переглянути свою політику у сфері охорони лісів, створити умови, за яких незаконна вирубка лісу стане економічно не вигідною і буде містити величезні ризики для всіх суб'єктів здійснення лісогосподарської діяльності. Оскільки вирубка лісу у великих масштабах проводиться за сприяння керівників і посадових осіб ДАЛРУ, які перебувають під впливом різних юридичних осіб приватного права, зокрема іноземних, потрібно повністю реформувати та переглянути правовий статус і повноваження ДАЛРУ та СПЛ, надати можливість приватному сектору бути залученим до лісогосподарської діяльності нарівні з СЛП, створити умови для конкуренції та при цьому сформувані ефективний механізм контролю як за господарською діяльністю окремих підприємств, що здійснюють лісозаготівлю, і працівників Державної лісової охорони, так і за рухом деревини у подальшому, в тому числі на експорт. Всі ці заходи Україна повинна здійснювати у співпраці з Європейським Союзом, який також зацікавлений у надходженні на свої ринки законно отриманої продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заїчко О.В. Сучасний стан незаконної вирубки лісу в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 161–166.
2. Публікація Всесвітнього фонду природи. Ініціатива ЄС щодо лісової злочинності. Аналіз прогалін: Україна. Брюссель. Бельгія. 2020 р. URL: <https://www.uea.org/our-work/forest/materials-forests/?2432466/forest-crime>.
3. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування і про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення / Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>.
4. Турлова Ю.А. Деякі оцінювальні показники латентності екологічної злочинності. *Право і суспільство*. 2016. № 3. Ч. 2. С. 194–199.

5. Заїчко О.В. Запобігання незаконній порубці або незаконному перевезенню, зберіганню, збуту лісу : монографія / за ред. Б.М. Головкина. Харків : Право, 2019. 192 с.
6. Проект «Лісова варта». Розвиток можливостей в Україні для боротьби з незаконним вирубуванням лісів. *Публічний звіт про діяльність проекту за 2017–2018 рр.* Львів, 2019. URL: https://wwf.eu.awsassets.panda.org/downloads/forest_year_report_web.pdf.
7. Головкин Б.М. Корупціогенні фактори в лісгосподарській діяльності. *Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи* : збірник тез міжнарод. наук.-практ. «круглого столу». Київ, 2019. С. 52–56.
8. Левченко Ю.О. Незаконна порубка лісу: фактори детермінації та способи їх усунення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2018. № 4. С. 134–136.
9. Причетні до корупції. Як компанії-мільярдери та уряди ЄС не справляються з проблемами українських лісів. 2018. URL: [https:// docs.wixstatic.com/ugd/624187_0d15e932377e4251898be6aaa71edf2e.pdf](https://docs.wixstatic.com/ugd/624187_0d15e932377e4251898be6aaa71edf2e.pdf) (дата звернення: 22.11.2021 р.).